

Střítecký, Jaroslav

Karafiát, Jan (editor)

Jirásek věčně živý

In: Střítecký, Jaroslav. *Studie a stati*. 2. Karafiát, Jan (editor). Vydání první
Brno: Masarykova univerzita, 2020, pp. 307-309

ISBN 978-80-210-8879-5 (1. sv.); ISBN 978-80-210-9569-4 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142506>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIRÁSEK VĚČNĚ ŽIVÝ

Mezi sebou, co spolu u nás na vsi mluvíme, máme Juru Klemzu zvaného Jirásek. Když jsem se vyptával, proč se mu tak říká, pravil soused Petlach zvaný Bernátek: „*protože má v hlavě temno a je proti všem*“. Pak mu to ale přišlo líto a s tváří zvažnělou dodal, že mu tak říkala maminka namísto Jiříčku. Po nějaký čas nyl jsem nad přemírou malohanácké nářeční něhy, až mi sám Klemza prozradil: „*Maminka mi fakt říkala Jirásku, ale jen protože jsem byl ukecanej jak ten Alois.*“ Ano: Alois Jirásek žije v paměti našeho lidu jako verbálně agresivní bojovník, snad proto, že jeho knihy už skoro nikdo nečte.

Patřím k výjimkám. Zdědil jsem nedávno po rodičích, východočeských učitelích, Jiráskovy *Spisy*, každičký svazek opatřen ujištěním Klementa Gottwalda, jak „*je nám Jirásek blízký – bližší než staré společnosti kapitalistické – že ve svém díle mistrně vystihl, které to tradice vedou vpřed, k svobodě a k rozkvětu národa [...]*“. Formulace jistě pochází od Zdeňka Nejedlého, nikdo jiný neměl takovou schopnost spojovat a rozpojovat nespojitelné a lakonicky načrtnout utkání „*Jirásek*“ versus „*staré společnosti kapitalistické*“ nebo napsat, že „*komunismus Jana Žižky je nám bližší než fašismus císaře Zikmunda*“.

Proto jsme však Jiráska nečetli. Četli jsme jej proto, že zejména maminka si přála, aby se z nás stali řádní Češi, k rozeznání od jiných leda lepším školním prospěchem. Mamince, podobně jako přísnému F. X. Šaldovi, líbilo se nejvíce *U nás*. Snad že za dětství a mládí postrádala pevný domov a že román vypráví o proměnách kraje, do něhož ji přivál život. My kluci jsme nejvíc obdivovali *V cizích službách*, neb to byl krvák. Nevím proč, ale vždy jsem měl právě při této četbě chuť pozobávat slaninu s voňavým chlebem, čehož zděděný exemplář dodnes nese stopy. Také se nám líbilo dílo *Mezi proudy*, byliť jsme rošťáci a název se dal vynecháním pouhých dvou písmenek rozjasnit do vesela.

Temno už tak vesele přejmenovat nejde. A přece, když si román dnes přečtete, působí daleko idyličtěji, než jak nás učili ve škole. Jeho původně zamýšlené poslání, spjaté s novodobě vymyšleným českým nacionálním autostereotypem, dávno vyčichlo, a tak se kladné proměnilo v záporné a naopak. Když se bratr Vostrý, ostrý evangelický agent s bradavicí pod okem, objeví v Praze, aby navždy unesl Helenku Machovcovu za tatínkem do emigrace, otřásáme se odporem. Vždyť dívka je milována a zamilovaná! Naproti tomu katolické figurky pražské jakož i šlechta, hlavně venkovská, ač se tak málo podobají svým husitským předkům, působí lidsky, sympaticky. Jezuita P. Daniel Suk nedrtí jinověrcům nártý rafinovaně okovanou botou, jak se vypráví o jezuitských českých knížek hubitelech lýtých, řádících pod vedením Koniášovým na začátku románu v Dobrušce a okolí. Je možná trochu bambula, leč soucitný dobrák a balbínovský vlastenec. Jiráskovo vylíčení dobového pražského koloritu za Karla VI. dosahuje přinejmenším standardu evropského historického románu 19. století.

Monumentální *F. L. Věk* dokládá Jiráskův vzdělanecký rozhled daleko přes hranice domácích luhů a hájů. Zejména první dva svazky představují českou variantu Goethova *Viléma Meistera*. Nechci tím říci, že by snad byl Jirásek vytvořil pouhý plagiát. Výborně však znal, co je to román výchovný a vzdělávací (Bildungsroman) – a uměl toho využít. Narážky na vzor Goethův umístil přímo do textu. Když se například Bettyna Butteauová veřejně prochází s jakýmsi oficírem, čímž mladého studenta Věka mravně pohorší, praví tento: „*Ty Filino jedna!*“ Filina je v Goethově románu nejen hereckou krasavicí, podobně jako mladá Butteauxová, nýbrž též jedním ze dvou goethovských typů ženství: jedny ženy jsou krev a mlíko a je radost se s nimi též tělesně pomilovat, protože i ony to mají rády; druhé jsou zosobněním tajemství, bledule s odporem ke všemu tělesnému, a právě tím matou a lákají mužské jako bludičky do záhuby. (U Goetha Filina – Mignon, Charlotta – Otylie atd.)

A tu jsme u zajímavé záležitosti. Málokterému Jiráskovu textu chybí milostná příhoda, naznačená sice sublimovaně, již tím však vzrušivě. V tom nezapře spisovatele-erotika. Goethovskou polaritu posouvá však do perspektivy biedermeieru: na jedné straně herečky a podobné helmbrechtnice – na druhé panny počestné až k tuposti, vhodné ke svazku manželskému (jako ve *F. L. Věkově* Mária). Jen ty druhé jsou s to spolehlivě obšťastnit manžela-vlastence, neb až po druhém třetím porodu jim dochází, jak se vlastně plodí děti, a tím věrnějšími strážkyněmi rodinného krbu a tchýněmi se stanou. Naskýtá se otázka, zda biedermeierovská morálka nebyla jednou z bezděkých životních os českého národního obrození. Měla dlouhý dech, delší než v kulturách okolních, jak ostatně dosvědčuje tvorba Jiráskova. Co napsal Jirásek o Boženě Němcové? Byla by přece mohla tolik lahodit jeho krajovému vlastenectví! Jenže se svým osudem nehodila do zmíněného morálního rámce, podobně jako Karel Hynek Mácha a jiní výstředníci.

Biedermeier nepřinesl umění malé. Vojtěch Jirát, vynikající český germanista, k němu počítal například tvorbu Josefa Mánesa! Kdo by myslel, že biedermeier je

jen kávička, kugelhupf a fajfka, necht' si počte v díle Ignáta Herrmanna o otci Kondelíkovi a zeti Vejvarovi. Bude překvapen, co je v něm skryto erotiky, samozřejmě v kulise rodinné, leč erotiky silné. A pokud jde o tu kávičku, stojí za to zalistovat v katalogu vídeňské výstavy *Bürgersinn und Aufbegehrung. Biedermeier und Vormärz in Wien* z roku 1988, abyste žasli nad nádherou porcelánu, v němž byla servírována, nad kulturou řemesel, která produkovala v míře dosud nevidané krásné a zároveň skvěle funkční předměty všední potřeby od nábytku až po výtvarné miniatury.

Charakteristickou nectností všech nacionalismů je identifikace rozdílem: nejsme jako oni. Jak bylo možné, že zasáhla Jiráskovo dílo v míře, která láme i jeho nesporné kvality? Jak právě tento vzdělaný autor mohl rozšířit svými historickými romány zcela ahistorické fikce o dějinném kontextu, jenž dodal českým dějinám jejich vlastní smysl?

Důvodů je jistě více. K zamyšlení dávám jediný: Češi disponovali tak mimořádnými možnostmi komunikace se svým nečeským okolím, že potřebovali tvrdší rozlišovací znaky! Protože uměli německy, posloužila jim fikce o tisíciletém boji na život a na smrt mezi jejich dobrotivou povahou a germánskou (případně maďarskou) zlobou. Protože mezi nimi a okolím neexistovalo žádné zřetelné rozlišení náboženské – u nich i u sousedů žili katolíci, protestanti i nevěřící – posloužila jim fikce o tom, že jen jejich charakter byl lámán násilnou rekatolizací, zejména pak čechožrouty jezuitskými. Protože nebylo možno rozlišit Čecha a Němce podle vzhledu, byl vytoužený rozdíl přetrasponován do roviny charakterové. Odtud někdejší mimořádně asimilativní účinnost právě těch stránek Jiráskova díla, jež jsou dnes nepřijatelné.

Teprve až komunikačních možností ubylo – ještě TGM (sám ovládal několik jazyků a v mládí se dokonce učil arabsky) poznamenal, že je zbytečné zatěžovat české hochy výukou němčiny a že bude lépe vynaložit jejich energii na vzdělání věcné – ozval se nářek, jak nám chybí znalosti jazykové. Mnozí začali být dokonce ochotni domloutvat se i s Němci.